

30. obljetnica prve poštanske marke Republike Hrvatske i 26. obljetnica hrvatskog Dana marke

Poštanska marka je na komadu papira (najčešće) otisnuta novčana protuvrijednost poštanske usluge. Izdaju je poštanske uprave kako bi označile naplaćene troškove (pristojbe) transporta pisama, paketa, razglednica ili nekih drugih poštanskih pošiljki. Poštanski ured pri otpremi pošiljke poništava marku žigom. Na žigu se nalazi datum, naziv pošte te, ponekad, vrijeme poništavanja marke.

Marke se izrađuju u različitim veličinama i oblicima, od različitih vrsta materijala (najčešće papira) i u različitim tehnikama tiska. Na poštanskoj marki obično se nalazi naziv države koja je marku izdala, nominalna vrijednost, motiv predstavljen grafičkim rješenjem, popratni tekst, amblem pošte, godina izdavanja i autor marke. Postoje izdanja koja na sebi nemaju sva svojstva. Grafička rješenja pokazuju raznovrsne sadržaje (portrete državnika, znanstvenika, istraživača, prikaze važnih povijesnih događaja, pejzaže, gradove, biljke, životinje ili reprodukcije djela poznatih slikara...). Marke se često izdaju prilikom značajnih događaja (prigodne marke) ili u korist humanitarnih organizacija.

U istoj se nakladi obično izdaje nekoliko maraka različitih vrijednosti (serije). Nazubljene su radi lakšeg odvajanja iz bloka. Mogu biti i utisnute na dopisnicama, listovnim omotima ili kojim drugim poštanskim tiskanicama.

Postoje različite vrste maraka: redovite ili franko-marke, avionske (za zrakoplovne pošiljke), vojno-poštanske (za pošiljke vojne pošte), službene itd. Porto-marke posebne su marke za pošiljke na koje nisu nalijepljene marke odgovarajuće vrijednosti ili uopće nisu nalijepljene.

Nekada je poštar, donoseći pismo, morao sam izračunavati i naplaćivali poštarinu u gotovini, a plaćao ih je primatelj pošiljke. Slovenac Lovrenc Košir predložio je 1836. austrijskim vlastima uvođenje poštanskih maraka, no prijedlog nije bio prihvaćen. Uporabu maraka, što je ozakonjeno 1839., predložio je upravitelj direkcije poštâ u Londonu, Rowland Hill, na prijedlog tiskara Jamesa Chalmersa koji je već 1834. izradio oglednu marku. Hill je predložio reformu poštanskih tarifa, želeći u prvom redu smanjenje poštarine i plaćanje poštanskih usluga unaprijed kupnjom marke koja bi se lijepila na svaku poštansku pošiljku.

Tako je nastala prva poštanska marka, tiskana 6. svibnja 1840. godine u Velikoj Britaniji, glasovita "Penny Black" na kojoj je otisnut je lik engleske kraljice Viktorije. Za dizajn prve poštanske marke objavljen je natječaj na koji je stiglo više od 2000 prijedloga. Bila je raspisana nagrada od 600 funti. Nije bilo pobjednika, pa je komisija odlučila da će se za motiv marke uzeti slika s medaljona Williama Wyona iz 1837. kojeg je izradio u čast kraljičinog posjeta Londonu 1837. (tada je imala 15 godina), a medaljon je oslikao Henry Corboull, zabilježio Charles Frederick i tiskao Perkins Bacon. Prve poštanske marke tiskane su u 60 000 primjeraka, a povučene su iz optjecaja 1841., do kada je izdano 68 milijuna primjeraka, od kojih je oko milijun i pol preživjelo do danas. Svaka od tih marki ima koordinate koje pokazuju gdje je njeno mjesto u arku. Jedino britanske poštanske marke nemaju naziv države. Umjesto naziva države imaju kraljevski profil.

U prvo su se vrijeme marke koje su izlazile u arcima morale škarama izrezivati iz arka na pošti, što je bilo nespretno i sporo, sve dok 1847. godine Englez Archer nije izumio stroj za

perforiranje (rupičanje) maraka. Od tada su se marke iz arka mogle trgati ručno, a tako istragane marke dobile su prepoznatljive zupce na svojim rubovima.

U Hrvatskoj, koja je tada bila u sklopu Austro-Ugarske Monarhije, prva marka, austrijski dvoglavi orao, bila je izdana 1. 6. 1850. godine. Nakon sloma Austro-Ugarske izdavana su u Hrvatskoj posebna izdanja, bilo da su dotadašnje marke pretiskane s nazivom nove države (Država SHS), bilo da su tiskane posebne marke.

Mnogi za prvi rođendan hrvatskih poštanskih maraka uzimaju datum 29. studenog 1918., dan kada su se u prometu pojavile prve hrvatske marke – alegorijski prikazi oslobođenja u liku roba koji kleči i kida lance. Autorstvo likovnog rješenja pripisuje se dvojici dizajnera: Rudolfu Sabljaku za roba te Rudolfu Valiću za okvir i tekst. Tehnikom kamenotiska marke su izrađene u Zemaljskoj tiskari u Zagrebu. Naklada je bila samo 15 000 kompletnih nizova, što je navodno odgovaralo količinama jednodnevne potrebe na području Ravnateljstva PB (pošta i brzjava) Zagreb (Hrvatska i Slavonija). Marke su u prometu bile tek jedan dan i samo su taj dan vrijedile za plaćanje poštanske pristojbe. To znači da su ispravno poništene marke samo one koje su poništene žigom prvog dana s datumom 29. studeni 1918. godine.

Potom su poštanske uprave, u više državnih sustava koji su djelovali na hrvatskom teritoriju, nastavile s izdavanjem poštanskih maraka koje su bile u uporabi s nazivljem tih država sve do 15. 1. 1992.

U veljači 1991., u Saboru Republike Hrvatske, imenovana je komisija koja se trebala brinuti za izdavanje poštanskih maraka Republike Hrvatske. Djelatnost te komisije obuhvaćala je planiranje izdavanja maraka s određenim temama i odabir tema, raspisivanje natječaja za likovna rješenja izabranih tema, odabir najpovoljnijih rješenja, brigu za tisak i kontroliranje procesa tiskanja i slično. Uvjeti za rad bili su sve prije nego povoljni, i to u svakom smislu – i kadrovskom, i tehničkom, i pravnom, jer vanjske okolnosti nisu bile povoljne i uvjeti su bili jako problematični. Republika Hrvatska bila je još članica jugoslavenske federacije, koja je bila redovitim članom Svjetske poštanske unije. U tim je prilikama Hrvatska pošta odlučila posao započeti s izdavanjem doplatnih maraka, koje po odgovarajućem odobrenju izdaju razne nepoštske institucije, a pošta ih samo distribuira. U seriji doplatnih maraka u korist "Hrvatskog radiše", kao prva od šest izdanja, izdana je zlatno-crna marka "Misa za domovinu u Katedrali" prema nacrtu Borisa Bućana. Tada je prvi put upotrijebljen oblik prodajnoga arka s trideset mjesta i s dvadeset i pet maraka, u kojem trinaestu poziciju zauzima grb, a dvadeset četvrtu, dvadeset petu, dvadeset devetu i tridesetu uvećan motiv same marke (naravno, bez nominale). Taj je arak ubrzo prozvan "hrvatskim arkom" i pod tim je nazivom danas poznat i u svijetu. Hrvatski je arak poslije, od 1995., iskorištavan i za pojedina izdanja poštanskih maraka uz određene specijalne povode. Izdavanje doplatnih maraka u režiji pošte produžilo se do siječnja 1992.

Od 17. srpnja 1991. godine, na temelju zaključka Vlade RH, krenulo se s izdavanjem redovitih poštanskih maraka u avionskom prometu. Izdane su marke za dodatnu frankaturu avionske pošte na linijama Zagreb–Dubrovnik, Zagreb–Split, Zagreb–Pula i Zagreb–Osijek. Te su se marke trebale kao dodatne, i samo za unutarnji promet, pojavljivati uz redovite jugoslavenske. Tako se 9. 9. 1991. pojavila prva marka Republike Hrvatske, kao dodatna

pristojba za zračnu poštu Zagreb–Dubrovnik. Taj se nadnevak od 1995. obilježava kao hrvatski Dan marke.

Već 10. prosinca 1991. pojavila se prva hrvatska prigodna poštanska marka povodom proglašenja neovisnosti Republike Hrvatske 8. listopada 1991., a 15. 1. 1992. na dan međunarodnog priznanja Hrvatske, izišla je i prva službena poštanska marka.

Velik broj umjetnika sudjelovao je u stvaranju hrvatskih poštanskih maraka, npr. J. Biffel, J. Botteri Dini, Z. Kauzlarić-Atač, I. Lacković Croata, I. Lovrenčić, B. Ljubičić, V. Radoičić, B. Siladin, H. Šercar, M. Šutej, M. Veža.

Hrvatska pošta godišnje tiska oko 8 milijuna poštanskih maraka. Ubrzo nakon početka izdavanja, marke su postale omiljeni predmet skupljanja.

Usporedno s uvođenjem marke u poštanski promet razvila se **filatelija** (filos – prijatelj, atelia – oslobođeno plaćanja, jer se na frankirano pismo ne plaća nikakva druga pristojba), naziv za ljubav prema poštanskim markama, njihovo sakupljanje i proučavanje koje uključuje i sakupljanje omotnica, žigova i drugog poštanskog materijala. Filatelisti marke skupljaju u albume, i isto kao i kod numizmatičara, rijetki primjerci maraka postižu visoke cijene.

Prvi sakupljači maraka javljaju se oko 1850. godine. S njima se javljaju i prvi trgovci markama kao i prvi falsifikatori i varalice. Tada još nije bilo albuma, pribora niti priručnika (do 1861. godine). U to su se vrijeme skupljale "generalne zbirke". Do 1860. godine u čitavom je svijetu bilo izdano nešto više od 700 maraka, pa su se zbirke od 200 do 300 maraka smatrale velikim i bogatim.

Dana 21. prosinca 1861. Alfred Potiquet izdaje prvi katalog maraka u Parizu. U njemu je bilo obrađeno 1080 "naljepnica" i 132 omotnice. Već u siječnju 1862. godine izlazi katalog J. B. Moensa iz Bruxellesa, a malo kasnije u Londonu izdaju svoj prvi katalog Frederick Booty i Mount Brown. Prvi američki katalog "The Stamp Collector's Manual", djelo A. C. Klinea iz Philadelphije, pojavio se oko 1862. godine, a 1867. godine izdan je i prvi "katalog" još danas poznatog izdavača J. W. Scotta. Riječ katalog je uvjetno upotrijebljena jer se radilo o samo jednoj stranici.

Francuz M. Herpin je 1864. godine nazvao sakupljanje maraka "filatelijom" i tako izbacio iz upotrebe riječ "timbromanija" kako se do tada nazivala "ljubav prema markama".

Prva velika međunarodna filatelistička izložba održana je 1907. godine u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu.

Najpoznatije državne zbirke na svijetu su: zbirka carske pošte u Berlinu, zbirka britanske kraljevske kuće, zbirka egipatskog kralja Faruka, zbirka rumunjskog kralja Carlosa, zbirka ruskog cara Nikolaja II... Poznate su još i zbirka grofa Philippea la Renotière von Ferraryja (oko 120 000 maraka), zbirka Arthura Hinda, Colonela Greensa, Alfreda Casparyja te švicarskog duhanskog milijunaša Burrusa i Nijemca Friedricha Heinricha Zinckgrafa. Zbirka "Staronjemački gradovi" Amerikanca Johna R. Bokera smatra se jednom od najvećih na svijetu.

Papa Ivan Pavao II. bio je pasionirani filatelist. Sakupio je nekoliko osobito bogatih tematskih zbirki. Među njima se posebice isticala zbirka s temom Majke Božje kojoj je posvećivao posebnu pozornost.

Prvi klubovi ili društva sakupljača maraka nastali su oko 1856. godine na teritoriju SAD-a. U Hrvatskoj je prvo društvo osnovano 1890. godine u Dubrovniku, ali nažalost nije bilo dugoga vijeka. Najstarije društvo u Hrvatskoj, Hrvatsko filatelističko društvo, koje i danas djeluje, osnovano je 1897. godine u Zagrebu. Hrvatsko filatelističko društvo Karlovac osnovano je 1918. godine.